

GENEL SOSYOLOJİ TARTIŞMALARI: YENİ BİLGİ VE TOPLUM ÖRGÜTLENMESİ ÜZERİNE

Ertan EĞRİBEL

Giriş

1990 sonrası genel sosyoloji tartışmalarının gündeme gelmesi önce yöntem ve bilim tartışmaları biçimindeydi.¹ Aynı anda ikinci gündeme geliş biçimi ise bilgi teknolojileri ve bilgi toplumu tartışmaları çerçevesinde oldu. Son dönemdeki tartışmalarda yeni bir düzenden, bilgi ve toplum tipinden bahsedilmektedir. Geçmişte modern toplum, endüstri toplumu, şehir toplumu XIX. yüzyıl sonrasında ortaya çıkan yeni bir toplum örgütlenmesini ve aynı zamanda bilgi örgütlenmesini belirtiyordu. Bu toplum tanımlarıyla genel sosyolojinin temel konu ve sorunları, çeşitli kuramlar birbiriyle uyumluydu. Yeni dönemde modern topluma yönelik belli eleştiriler ortaya çıktığında bunun altını doldurabilmek için bilgi toplumu veya iletişim toplumu gibi yeni kavramlar ortaya atıldı. Bu tanımlar bir anlamda modern toplumun da eleştirisini sağladığı için geniş bir ilgi gördü. Yeni toplum tanımlarının önündeki takılar, adlandırmalar yeni bilgi ve toplum örgütlenmesinin dayanağını oluşturuyordu. Bilginin kendisi gibi toplumun örgütlenmesinde ortaya çıkan değişiklikler birbiriyle ilişkidir. Modern anlamda üretim, endüstri, sınıflar, milliyetçilik, sosyalizm, işçi sınıfı vb. tanımları geleneksel toplum anlayışına karşı modern toplum tipinin (endüstri toplumunun) iktisat düzeyinde temel dayanaklarını ve temel güçlerini belirtmiştir. Yeni dönemde sosyolojide artık modern toplum eleştirileriyle birlikte endüstri, iktisat ve üretim temelli açık-

¹ Bu çalışmada Arel Üniversitesi'nde Corona-virüs nedeniyle zorunlu dijital ortamda online verdiğim "Güncel Sosyoloji Tartışmaları" (2020) yüksek lisans dersi konuşma ve notlarından yararlanılmıştır.

lamalar yerine sınıfların belirsizleştiği iletişim ve bilgi teknolojilerinin dayalı yeni konu ve sorunlar öne çıkmıştır.

Günümüzde modern toplumsal güçlere dayalı açıklamalardan vazgeçilmiştir. Sorunlar üzerinde toplum düzeyinde etkinlik yerine uzmanca ve tekniğe dayalı uygulamalar, açıklamalar güç kazanmıştır. Bu değerlendirmelerin önemli bir yönü de toplumdan, tarihten, koşullardan bağımsızlaşma çabasının öne çıkarılmasıydı. Bunun ilk görüntüsü yeni bir dönemi belirten iletişim çağı, bilgi çağı gibi açıklamalardır. Geçmişten farklı bu yeni dönemlendirme çabası toplumun doğal gelişmesinin bir uzantısı değil, tam tersine toplumdan, tarihten, koşullardan bağımsızlaşmayı amaçlamaktadır. İletişim araçları ve teknolojilerine verilen ayrıcalık ve üstünlük ile toplum olaylarının anlaşılması, yönlendirilmesi, biçimlenmesi iletişim kaynaklı yeni yöntem anlayışını ve tarih açıklamalarını da gündeme getirdi. Günümüz görüntülerinden yola çıkılarak iletişim araçlarının üstünlüğü ve ayrıcalığına dayalı olarak bütün tarih yeniden değerlendirildi. Böylece bilgi ve iletişim araçları tekniğinin gelişmesine bağlı, bu değişimi izleyen bütünsel dünya görüşü ve yöntem anlayışı da elde edilmiş oluyordu. İletişim ve bilgi teknolojilerine dayalı tarihi gelişme, ilerleme, değişme görüşü en başta toplum güçlerini, toplumları tarihin pasif seyircileri ve izleyicileri haline getiriyordu. Bu görüşler her zaman olumlu görülme de yaygın olarak yeni bir dönemden, bilgi çağı, iletişim çağından söz etmek yadırganmadı.

XX. yüzyılda, özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısında, “atom çağı”, “gen çağı” gibi görüşler ortaya atılmış olmasına karşılık bunlar kısa zamanda ağırlıklarını yitirmiş, beklentileri karşılamamıştı. Tam tersine bunlar daha sonra felaket ideolojilerinin kaynağını oluşturmuştur. Buna karşılık bilgi/iletişim çağı ile ilgili tartışmalarda karşıt olumsuz görüşlere rağmen, bu eleştiriler iletişim/bilgi çağının özelliklerini belirten, dönemi öne çıkaran eklenti görüşler olmaktan ileri gitmedi. İletişim/bilgi çağı kendisine bağlı toplum tanımlarına kaynaklık ederek iletişim ve sosyoloji bilimlerinin ortak disiplinler arası çalışma ve işbirliğinin temelini oluşturdu. Yeni gelişmeler, koşullar karşısında böylece her iki bilim dalı da bu işbirliğinin temelini tartışmadan kendi varlık ve rollerini tanımlama rahatlığına kavuştu. Aynı dönemlerde ortaya atılan çeşitli modern/endüstri sonrası yeni çağ/dönem görüşleri çok kısa sürede ağırlıklarını yitirirken, bilgi/iletişim kaynaklı yeni dönem görüşleri önemini artan bir biçimde sürdürdüğü gibi çeşitli toplumlaşma biçimlerine, toplumlar arası ilişkilere, siyasetten üretime, gündelik yaşama ve eğitime kadar çeşitli alanlarda etkinlik ve güç kazandı. Özellikle 2020 yılında Corona salgını sonrası dönemde tartışmasız bir biçimde uygulanmaya konularak yeni düzen ve otoritesinin temel dayanağını oluşturdu. İletişim ve bilgi teknolojilerinin bütün dünyaya yönelik bir tehdit yerine, bütün insanlığı tehdit eden Corona salgınına karşı adeta toplum ve bilgi örgütlen-

mesine öncülük ederek tehdidi savuşturulmasındaki rolü tartışmasız olarak benimsendi. Atom çağı, nükleer silahların gelişmesi, nükleer tehditlerin fazlaşması, bütün dünyanın nükleer tehditler altında kalması ve yok olması görüşünü getirmişti, bu yüzden uygulamada sorunlarla karşılaşmıştı. O dönemin iki süper gücü, kapitalist ve sosyalist iki bloğu arasındaki çekişmede, dünyayı defalarca ortadan kaldıracabilecek kadar atom bombalarına sahipti. Bunun insanlık için büyük bir felakete neden olacağı görüşleri nedeniyle atom çağını savunmak mümkün olmadı. Batı içi çekişmeler iki farklı sistem önerileri olmaktan çıkmasına karşılık nükleer silahlar halen dünya için tehdit olmaya devam etti. Yine sağlıktan, açlığa, yoksulluğa kadar çeşitli sorunların gen araştırmalarının insan yararına imkânlarından söz edilmişti ancak bütün bunlar çok kısa sürede yeni tartışma ve felaketlerin zeminini oluşturdu. İnsanların genleri ile oynanması ahlaki, dini sorunlar yanında, gen araştırmalarının askeri, siyasi düzeyde kullanılmasının kitlesel katliamlara izin veren yeni gelişmelere imkân vermesi artık yeni bir tehdit algısı oluşturulmasında öne çıkarıldı. Suni ikame maddelerin, ilaçların ortaya çıkması, insanların genleriyle oynanması, toplumların gen haritalarının ortaya çıkarılması, genetiği ile oynamış besinler, kuzular, danalar olumsuz değerlendirmelere, yeni sorunlara işaret etti. Gen çalışmalarından vazgeçilmedi, ancak bu açıklamalar olumsuz yönde toplum ideolojisini ve dünya görüşünü oluştururken verili düzenin meşruluğunu ve otoritesine dayanak sağladı. Corona virüsü salgını ve tehdidinde de bu yönde görüşler kendilerini doğrulama imkânı buldu. Deli dana ve kuş gribinden farklı olarak Corona virüsü salgını bu tür çalışmaların getirdiği tehditleri ortaya koydu. Bütün bunlara karşın iletişim veya bilgi teknolojileriyle ilgili çalışmalarda güvenlikten, gözetime kadar pek çok sorunlardan söz edilmesine karşın, hatta gözetim toplumu, risk toplumu, denetim toplumu gibi görüşler ortaya atılmasına rağmen, bu eleştiriler iletişim/bilgi kaynaklı açıklamaların gözden düşmesini, genel bir tehdit olarak algılanmasını sağlamadı. Corona sonrası yeni dünyada ise iletişim/bilgi teknolojilerine dayalı yeni toplum örgütlenmesi virüs tehdidine karşı adeta gündelik yaşamın sürekliliğini sağlayan koruyucu bir kalkan ve yeni toplumsallaşma biçiminin oluşturucusu, yaygınlaştırıcı olarak benimsendi, zorunlu veya gönüllü genel bir rıza ve meşruiyet kazandı. Corona virüs salgınının yarattığı dünya çapındaki bunalım ve kriz yeni bilgi ve toplum örgütlenmesinin bütün yönleriyle uygulamaya konulmasında toplum güçlerinin sindiği ve ayak sürüme imkânının olmadığı, tarihi değişme ve gelişmeye dayalı görüşlerin tasfiye etmeye yarayan anti-devrimci yeni bir dünya görüşünün yaygınlaşmasında önemli bir rol oynadı. İletişim araçları ve teknolojisine verilen üstünlük ve güç toplumsal güçlere dayalı ilerleme ve değişme anlayışına karşıt yeni bir toplum örgütlenmesinin ve dünya görüşünün temelini oluşturdu.

Corona sonrası ortaya çıkan bütün görüntüye rağmen bilgi/iletişim çağı veya iletişim teknolojileriyle ilgili uygulama ve değerlendirmeler yeni değildir. Tartışmaların başlangıcını XIX. yüzyılda burjuvazinin kendi düzenini kurduğu dönemlere kadar götürmek mümkündür. Birinci ve ikinci dünya savaşları yine iletişim kaynaklı açıklamalar ve sorunlarında gündeme gelmesine geniş ölçüde imkân vermiştir. Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren iletişim araçları ile iletişim teknolojisi ile ilgili tartışmalar giderek bir başka biçim almıştır. İletişim araçları ile ilgili çalışmalar bundan önce Frankfurt Okulu'nun çalışmaları ile sosyolojinin gündemine gelmiştir. Ancak bu tartışmalar daha çok verili düzene ve otoriteye karşı, iletişim ve iktidar ilişkisinin eleştirisine dayalı tartışmalardır. Yine toplumların yönlendirilmesi, biçimlendirilmesi açısından yapılan bu tartışmalar geniş bir ilgi uyandırdı. Devletin ideolojik aygıtları olarak bu iletişim araçlarının üstlenmiş olduğu rol giderek alt-yapı üst-yapı tartışmalarının da yeniden bir başka biçimde gündeme gelmesine neden oldu. Althusser'in kitapları, çalışmaları, ideolojinin kendisinin tartışılması; ideolojinin giderek maddi temelleri üretim ilişkilerine bağlı açıklamak yerine üstyapıya, devletin ideolojik aygıtlarına, çeşitli kurumların işleyişine, iletişim teknolojilerine bağlı açıklamalar, otoritenin biçimlenmesi, meşruiyet, baskı gibi çeşitli konu ve sorunların yeniden tartışılmasına neden oldu. Bu eleştirel tartışmalara paralel biçimde sanat, moda, reklamlar, sinema, televizyon, iletişim başta olmak üzere 1960'lı yıllarda iletişim araçlarına yönelik olumlu değerlendirmeler de yapılmaya başlandı, dönemin pek çok entelektüeli de bu saflarda yer almaktan kaçınmadı. İletişim araçları teknolojisinin insanların birbirlerine yaklaştırdığı, "dünyanın bir köy haline geldiği" görüşleri eleştirel yönünün ötesinde yeni açıklamaların kaynağını oluşturdu. Sovyetler Birliği'nin de etkisinin yitirmesi ve tasfiyesiyle tek sisteme dayalı Batı yeni dünya düzeni veya küreselleşmeyle ilişkili olarak iletişim araçları ve teknolojisi, onun oluşturduğu, aktardığı, yaygınlaştırdığı bilinç/dünya görüşü tek bir dünya anlayışının dayanağına dönüştü. Verili düzen çerçevesinde ortaya çıkan değişim ve dönüşüm iletişim araçlarının toplum ilişkilerinden, toplum güçlerinden, koşullardan bağımsız, uzmanca, özel bir görev ve rol üstlenmesi gerektiği görüşünün benimsenmesinde kolaylık sağladı.

İletişim araçlarının ve teknolojinin kazanmış olduğu yeni role bağlı olarak uygulama alanı ve etkisi gündelik yaşam düzeyini de kapsayacak biçimde genişlerken, yeni gelecek ve düzen tasarılarında da önemli bir rol oynamıştır. Modern sonrası ileri topluma geçileceği yönündeki açıklamalar bir anlamda hem modern ilerleme anlayışının bir uzantısı, aynı zamanda sınırını belirtiyordu. II. Dünya Savaşı sonrasında popüler olan günümüze de denk düşen belli tartışmalar söz konusu oldu. "Elektronik ev", "işçisiz fabrika", "kâğıtsız ofis", "parasız toplum" gibi daha çok iletişim/bilgi örgütlenmesine dayalı, elektronik araçları teknolojinin verdiği imkânları öne çıkaran bu öngörü-

ler 1960'lı yıllarda yeni gelecek tasarısı olarak konuşulmaya başlandı. Bunlar günümüz uygulamalarına ve düzenine de ilham verdi. Bu tartışmaların en önemli özelliği artık modern anlamdaki görüşlerin, toplum anlayışının, iş örgütlenmesinin giderek anlamını ve etkinliğini yitirdiği yönündeydi. Aynı dönemde marksist anlamda sınıfların özelliklerini yitirdikleri, sınıf bilincinin tartışılması da gündemdedir. Giderek toplum bilimlerinde modern gelecek tasarıları ve evrensellik anlayışları, toplum ve tarihe dayalı değişim, gelişme ve ilerleme görüşleri yerine iletişim, ideoloji, kültür kaynaklı farklılıkları öne çıkaran çalışma ve açıklamalar öne çıkmıştır. Bu tartışmalarda yine iletişim araçlarının yaygınlaştırdığı bilincin gerçek ve kurgu arasında manipülasyonlara kolayca temel olduğu ve gerçeği belirsizleştirdiği görüşleri söz konusu olsa da bu önemsenmedi. Bu eleştiriler modern bütünsel/tarihi yöntem anlayışlarına karşı görüşlere karşı otoriterliğe bir karşı çıkış olarak benimsendi. Adeta kurgu gerçeklik, manipülasyon yeni toplum ve bilgi örgütlenmesinin, popüler yeni dünya görüşlerinin temelini oluşturdu.

İletişim kaynaklı tartışmalar özellikle 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin tasfiyesi sonrasında uygulama düzeyinde genel bir yaygınlık kazandı. Artık ideolojilerin, bir anlamda sosyalizmin çöküşü (Batı sosyalizminin demek daha doğru) veya iki bloklu bir dünyanın ortadan kalkması, küreselleşme ile ilgili iletişim teknolojilerine dayalı yeni bir dünya düzeni anlayışının gündeme gelmesinde önemli bir rol oynadı. Geçmişteki iletişim teknolojileri kaynaklı, gelecek tasarımları, tartışmalar da bu görüşlerin benimsenmesini kolaylaştırdı. Batı içi çekişme ve çatışmaların bittiği bir dönemde bu değerlendirmeler yeni bir ivme, ağırlık ve süreklilik kazandı. Yeni dönem küreselleşme tartışmaları bunun bir görüntüsüdür. Sovyetler Birliği'nin tasfiyesi sosyalizmden de vazgeçilmesinin bir gerekçesine dönüştürülerek, artık modern toplum sınırlarını, sınıfların kalıplarını kıracak, toplum ve sınıf duvarlarını yıkacak, yeni değerlerin, dinin, etnik sınırlarını, milliyetçilikleri aşacak, etkisiz hale getirecek, iletişim araçlarına dayalı yeni bir toplum ve bilgi örgütlenmesi görüşü öne çıktı. Bu aynı zamanda insanları belli bir siyasi, dini, sınıfsal, toplumsal blok içerisinde tavrı almaya zorlayan Batı dünya görüşlerinin, bütünsel ideolojilerin tartışılmasını, dışarda bırakılmasını sağladı. Artık her türlü görüş ve kimlik tartışmalı hale gelirken, toplumların, uygarlıkların, dinin, ahlakın, iktisadın, cinselliğin, sınıfların, toplumsal tabakaların ağırlıkları ve güçleri de sınırlandı, etkisiz hale geldi. Modern dünya görüşleri ve değerleri yanında, gerçeğin kendisi de belirsizleşti. Sadece milliyetçiliklerin, dinin, ideolojilerin katı kalıpları, sert kabuğunun kırıldığından değil gerçeğin muğlaklaşmasından, görelî olmanın ötesinde saptanamamasından, belirsizliğinden söz edilmeye başlandı. Artık savunulacak hiçbir değer ve görüş kalmazken verili düzen ve otoritesi de bütün yönleriyle koşullardan koparak, egemenlik ve otoritesini pekiştiriyordu. Bu nedenle verili düzen içinde

bilgi/iletişim kaynaklı açıklamalar eleştirel olanlar da dâhil edilerek genelleştirildi, yeni bilgi ve toplum örgütlenmesinin temel dayanağı haline getirildi.

Modern sonrası yeni dönem ve değişim içinde toplum içi ve toplumlar arası sorunlar aşılmamıştır. Açlık, yoksulluk, sömürü, toplumsal çelişki ve çatışmalar, otorite, egemenlik, savaşlar, katliamlar, farklılıklar, düşmanlıklar ortadan kalkmamıştır. Ancak küreselleşme veya iletişim kaynaklı yeni konu ve sorunların yanında bunlar ikinci dereceden, artık aşılmış, öne çıkarılması veya tartışılması gerekmeyen, daha doğrusu yeni düzene tehdit olarak görül-meyen tali, ikincil konular olarak tartışılmaya devam etmiştir. Sıcak çekişme-ler ve çatışmalar söz konusu olduğunda bu problemlerin üzerinde etkinlik sağlamak için somut proje bazlı yeni çalışmalarda özel düşünce kuruluşla-rına özel bir yer ve rol verilmiştir. Batı dünya egemenliğini ve üstünlüğünü tartışma konusu yapmadan bu çalışmalardan yararlanma çabası genel bir dünya görüşü ve çözümün bir parçası haline dönüştürülmedi, farklılıklar, dengesizlikler verili dünya düzeninden değil, toplumların kendi özellikle-rinden kaynaklanan yerel çekişme ve çatışmalar, farklılıklar olarak görüldü. Bu nedenle modern sonrası dönemde dine, cinse, etnisiteye, toplumlara bağlı mutlak çeşitli kimliklerle ilgili sorunlar verili düzen ve küreselleşmenin bir alt konusu olarak sosyolojide ele alınmıştır. Küre-yerelleşme, küresel ile yerel arasındaki ayrımların, farklılıkların da temelinde bu vardır. İletişim araçları öne çıkarken bütün dünya taşralaştırılmıştır. Bu ikili ayrım hiçbir biçimde ve-rili düzene karşıt olmadığı gibi onun kapsamı içindedir. Batı yeni dönemde kendi kimliğini değil ama dünya egemenliğini evrenselleştirmiş ve tartışma dışı bırakmıştır, kimlikler arasındaki farklılıklar, çelişki ve çatışmalar verili düzen otoritesinin ve sınırlarının kapsamı içindedir. Bu çoğu zaman kaotik bir görüntü ortaya çıkarsa bile mevcut dünya egemenliğini tehdit edecek bir sıçramaya veya alternatif bir düzen arayışına dönüşmez. Böylece Batı kendi kimliğinden ve egemenliğinden vazgeçmeden kendi üstünlüğünü genel ge-çer hale getirmiştir.

İletişim araç ve gereçlerine dayalı görevler ve sorumluluklar yarattığı çelişkilere, sorunlara rağmen, olumlu yönleri ile sunulmuştur. Modern Batı dü-zeninde endüstri getirdiği bütün sorunlara karşın her düzeyde sorunların çözümü olarak sunulmasına benzer bir biçimde bir yaklaşım söz konusudur. Yeni dönemde bu kez endüstri veya modern anlamda toplum bir sorun ola-rak gösterilirken, iletişim teknolojilerine dayalı örgütlenme tüm soruların çö-zümü olarak ideolojilerin katı siyasi kalıpların kırılması, üretimin, sınıfların, toplumun, milliyetçiliğin sınırlarının aşılması olarak görüldü. Yeni düzen bu açıdan geçmişten bağımsız yeni bir başlangıç olacaktı. Modern düzene ait sorunların çözüleceği yönünde geniş iyimser bir bakış açısı yaygınlaştırıldı. Özellikle Sovyetler Birliği'nin de ortadan kalkmasıyla birlikte bu görüşler öne çıktı, yeni bir dünya düzeni veya küreselleşme adı altında yeni bir dö-

nemden söz etme imkânı doğdu. Bütün bu değişimler başlangıçta sorunların çözüleceği yönünde bir iyimserlik yaratsa bile çok kısa bir zamanda bu iyimserlik ortadan kalktı. Geçmişteki sınıfsal tavırlar, düzen ile toplum arasındaki çelişkiler, Doğu-Batı çatışması, dini, etnik ve milliyetçi tavırlar tam tersine daha keskinleşti. Şiddet, hoşgörüsüzlük, korku, nefret suçu ve düşmanlıklar halini aldı. Doğu-Batı veya farklı uygarlıklar arasındaki çatışmalar derinleşti. Küreselleşmenin öngördüğü, iletişim araçlarının yarattığı genişliğe dayalı aşkınlık, ideolojik, dinî, etnik, milliyetçi sınırların çeperlerin ortadan kalkacağı veya ülke sınırlarının ortadan kalkacağı gibi açıklamalar çok kısa bir zaman içerisinde tartışılır hale geldi. Bu nedenle iletişimle ilgili değerlendirmeler, sağladığı akışkanlık eskisi gibi iyimser olarak karşılanmamaktadır. Gözetim, denetim, yönlendirme ile ilgili yeni sorunların ortaya çıkması insanların özel hayatlarına kadar giren otoritenin yaygınlaşması, artık hegemonyanın sadece siyasi-askeri anlamda değil, gündelik hayatımızın her alanında bir egemenlik ve denetime dönüşmesi herkesin kendi sıradan yaşamları içinde deneyimleyeceği konu ve sorunlar haline geldi. Özellikle Corona sonrası dönemde bütün bu uygulamalar bir zorunluluk olarak benimsendi. Düzenin işleyişinin her düzeyde bir görüntüsü oldu. Eğitim, üretim, çalışma, ticaret, alışveriş, eğlence, gündelik yaşam, askeri, siyasi örgütlenme dijital düzeyde artık düzenin doğrudan doğruya biçimlendirdiği veya denetlediği yönlendirdiği alanlar haline geldi. Bu yönde ortaya çıkan güç ve otoritenin, yeni gelişme ve eğilimlerin, denetim, biçimlendirme, yönlendirme çabasının günümüzde daha da hissedilir hale geldiğini söylemek mümkündür.

Coronavirüs sonrasında çalışmadan gündelik yaşama kadar zorunlu değişiklikler daha sorunlu ve zor bir dönemin ve düzenin sıradan belirtileridir. Bütün bunlar daha baskıcı, daha otoriter bir dünyanın ortaya çıktığının göstergeleri olarak önümüze serildi. Başlangıçta farklılıkların, eşitsizliklerin, aşılmasında otoritenin aşılmasında veya hatta yoksulluğun aşılmasında, savaşların giderilmesinde bile bir insan olarak sunulan iletişim teknolojisi tam tersine siyaset, savaş, iktisat, çalışma, üretim ilişkilerine kadar her alanda denetimin daha da belirgin hale gelmesine, verili düzenin otoritesinin daha kapsayıcı olmasına neden oldu. Bu anlamda bilgi teknolojilerine veya iletişim teknolojilerine yönelik tartışmaların artık iletişimin kendisi ile sınırlı teknik bir biçim ve sorun olarak tartışmanın mümkün olmadığı açığa çıktı. İletişim ve diğer toplum bilimlerinin ortak zemini olan disiplinler arası yöntem ve işbirliği anlayışı da buna dayalıdır. İletişim teknolojilerini, dijitalleşmeyi kendiliğinden toplumsal sorunları çözebilecek araçlar olarak görmek zorlaştı. Bu araçların aktardığı, oluşturduğu, yaydığı bilincin verili toplumlar arası ilişkilerden, çıkarlardan, sorunlardan bağımsız olmadığı ve kendisinin bir sorun olarak rol aldığı tüm açıklığıyla ortaya çıktı. Savaş teknolojilerinin dijitalleşmesi giderek kitlesel katliamların boyutunun dünya ölçüsünde ge-

nişlemesine imkân verdi. İnsanların toplumsal güç ve etkinliklerinin sınırlandırıldığı yeni dönemde elektronik savaşırlara dayalı kitlesel kıyımrlar daha açık tartışılmaya başlandı. Ticari, siyasi, askeri, üretim ve çalışma alanlarında ortaya çıkan otomasyon, ve dijitalleşme insanları giderek kenara iten, verili düzenin işleyişini insansızlaştırmaya/edilginleşmeye/ köleştirmeye dönüşürken iktidarın gücü ve otoritesi, denetim, koşullardan bağımsızlaşarak, tartışmasız ve mutlak hale gelmiştir.

Toplumsal düzeyde insansızlaştırma/edilginleşme/köleleştirme bir anlamda verili düzen ve otoritesinin tarihten, koşullardan, toplumsal çelişki ve çıkarlardan kopması, toplumdandan bağımsızlaşmasıdır. Toplum içi veya toplumlar arası çelişkilere, çatışmalardan yola çıkarak verili düzeni ve otoritesini etkilemenin mümkün hale gelmemesi, düzenin ve otoritenin belirginleşmesi, toplumdandan, insandan ve tarihten kopmasından başka bir şey değildir. Dünyanın taşralaşmasından da ilk anlaşılması gereken özellik budur. Bu durum bir anlamda adeta distopik bir dünya içinde yaşandığının göstergesidir. Artık geleceğe yönelik iyimser dünya görüşlerini savunmak mümkün görülmemektedir. Bunun ilk görüntüleri özellikle sanat ve edebiyat alanında 1990'lı yıllardan itibaren distopik yeni dünya tasarımlarının ana akım haline gelmesiyle ortaya çıkarken artık günümüzde verili düzenin ve gündelik yaşamın doğrudan, sıradan bir gerçekliğine dönüştü. Küresel köy ve küresel toplum fikirlerinden sonra geldiğimiz bu yer elbette ki verili düzenin pekişmesi anlamına gelmektedir. Bu anlamda Batı dünya düzeni ve modernizmin sınırına gelirken yeni bir aşamayı, sıçramayı değil bütün uygarlık mirasının tahribine, insanlığın yıkımına dönüşmüştür. Bu büyük bir değişimdir, ama gelecekle ilgili iyimserlik yerine barbarlığı öngörmektedir. 1990'lı yılların başlarından itibaren ortaya çıkan ve gelecekle ilgili görüşlerin yerini alan toplumsaldan, tarihin sonu veya sosyalizmi sonu gibi görüşler aslında düzenin toplumdandan ve tarihten bağımsız otoritesini genelleştirme ve tartışılmaz haline getirilmesinin bir yönünü oluşturmuştur. XIX. yüzyılda ortaya çıkan Batı dünya egemenliği iki yüz yıllık serüveni sonrasında gerçekten tüm dünyada egemenliğini yaygınlaştırmış ve kendisini tartışmasız hale getirmiştir, ama uygarlık mirasını tahrip etmek pahasına. Düzene karşı yeni bir alternatif, yeni bir sıçrama oluşturulamadığında, verili düzen yıka yıka da olsa ilkesiz, belirsiz yeni bir toplum örgütlenmesinin ve dünya görüşünün de gündeme gelmesine neden olmaktadır. Bir anlamda Batı kendi getirdiği modern değerleri, endüstri toplumu örgütlenmesini, ideolojilerini, ilkeleri de zorlayarak modern düzeni yıkarak kendi egemenliğini ve iktidarını daha da pekiştirmek istemektedir. Yeni bir alternatif düzen önerisi olmayan geniş toplum kesimleri de düzenin getirdiği bu sunuşu kabul ederek veya düzene bağlanarak gerçeklikten, gelecekte kopuk, içe dönük, muhafazakâr popüler dünya görüşlerinin edilgen savunucusu haline gelmiştir.

Günümüzde modern dünya görüşleri, iyimserlik ve ütopyaları savunulamamaktadır. Modern karşıtı antici-toplumsal dünya görüşleri veya anti-ütopyalar yeni dünya görüşü olarak yaygınlaşmaktadır. Bir yönüyle bu dünya görüşüne anti-ideoloji denilebilir ama sonuçta gerçeği tersine çeviren, başı üzerinde duran yeni bir dünya görüşüdür. Bu, elbette dünyadan ve gerçeklikten vazgeçen, umudu, ilerlemeyi, gelişmeyi, sıçramayı, geleceği reddeden ve verili düzenin çerçevesi içinde kalan bir ideolojidir. Gerçeği belirsizleştiren, ama düzeni mutlaklaştırıp tartışmasız hale getiren bu ideoloji Batı'da geniş toplum kesimleri içinde de yaygındır. İnsanın insanla veya toplumların birbirleriyle karşılıklı biçimde, yani artık gelecekte tek bir dünya, tek bir insanlık, gelecek fikri umudu ortadan kalkınca herkesin herkese karşı olduğu bir dünya ortaya çıkmıştır. Bu dünya, etnik grupların diğer etnik gruplara, dinlerin diğer dinlere, uygarlıkların diğer uygarlıklara karşı olduğu bir dünyadır. Mutlak düzen ama belirsiz değerler adına bunlar savunulduğu için (mutlak din, kimlikler, milliyetçilikler, uygarlıklar adına) toplum içi ve toplumlar arası düşmanlıklar keskin bir hale gelmiştir. Dar çıkarılara dayanan, kimi zaman ultra bireycilik biçiminde ortaya çıkan yeni dünya görüşü birbirini iten, yıpratın, birbirine karşıt, hiçbir yönü uzlaşma aramayan, hatta gündelik hayatın çeşitli yönlerinde bile (kültürel düzeyde) farklılaşan bir dünya görüşünü ve toplumsal çeşitli örgütlenmeleri ortaya çıkardı.

Toplumların siyasi, askeri, ticari ilişkilerinde farklı çıkarları nedeniyle uzlaşması mümkün olmayabilir, ama bunun çatışmaya dönüşmesi zorunlu değildir, farklılıklar içinde birlikte yaşanabilir. Ancak toplumlar arası ilişkilerin denetiminin dünya egemenliğine dönüşmesi, denetlenmesi çeşitli kimliklere karşı bir tehdit haline geldiğinden artık çekişme, çatışma ve zor doğal görülmektedir. Genel olarak bütün insanlığa yönelik tehdit yaşamın bütün alanlarını kapsayacak biçimde genişlemiştir. Gündelik yaşam içerisinde farklılıklara rağmen belli benzerlikler olması kaçınılmaz olmasına rağmen giderek bu anlamda çelişki ve çatışmalar, belirsizlikler gündelik hayatın giderek benzer yönlerini ve ortaklığını da ortadan kaldırmıştır. Daha çok muhafazakâr, dinsel, etnik veya uygarlık ve kültür özelliklerine göre insanların ayrıştığı ve bu ayrışmanın da doğal kabul edildiği yeni süreçte herkesin birbirine karşı olduğu bir dünya söz konusudur. Kimse kendi çıkarlarından, kimliğinden kültüründen vazgeçmeyeceğine ve bunu da mutlak olarak kabul ettiğine göre sorunların çözümü içinden çıkılmaz bir hale gelmiştir. Geçmişte hiç olmazsa iktisada dayalı açıklamalar sınıflara dayalı açıklamalar dünya ölçüsünde yeni düzenle, yeni ilişkilerle birlikte toplumların, insanların konumlarının, görüşlerinin değişebileceğini söylüyordu. Bu anlamda ileriye yönelik dünya çapında bir gelecek ve birlik vaadinde bulunabiliyordu. Günümüzde artık cinse, etnik kalıba, uygarlıklara ve yaşam tarzına dayalı kimlikler mutlaklaştırıldı, kültürel kalıplar da işin içine girince ve aşılmaz olarak görülünce,

insanların gündelik hayatı da darlaşmıştır. Gündelik hayatın içerisinde bile bir araya gelebilmek, ortak faaliyetlerde bulunmak bile zorlaşmıştır. Bunun çeşitli görünüşleri içinde en çarpıcı olanı en ufak bir kıvılcım ya da bir provokasyonda artık çatışmaların doğallaşması, kitleselleşmesi, toplumun kendi içerisindeki çekişmelere, çatışmalara, problemlere, hatta linçlere dönmeye başlamasıdır. Verili düzen de bu yönelişi doğallaştırmaktadır. Devletin müdahalesine gerek duymadan halkın kendi içindeki veya dışındaki farklılıklara, sorunlara tepkisi ve müdahalesi, özellikle gündelik yaşamda yeni sorunlara neden olmaktadır, Yerel güçlerin, kendinden menkul otoriteler öne çıkarken devletin üstlendiği görevler de giderek belirsizleşmektedir. Giderek devletin otoritesi, işleyişi bile artık tartışılır hale gelmiştir. Her tarafta yerel, ulusal, uluslararası mafyaların ortaya çıkması, bunların belli kimliklerle giderek bütünleşme çabası rastlantı değil.

Corona sonrasında yeni toplum ve bilgi örgütlenmesine paralel olarak siyasi, askeri, ticari, ekonomik, finansal çeşitli düzeylerde büyük ölçüde değişecektir. 1990 sonrası ortaya çıkan değişiklikler korku, dehşet ve şiddet sarmalında çeşitli krizler halen devam etmektedir, bu nedenle kaotik verili düzenin işleyişinden de vazgeçilmemektedir. Modern anlamda sadece kurumlar değil aynı zamanda kurallar, değerler, ilkeler de belirsizleşerek değersizleşmektedir. Sorunun giderek insanın kendi kişisel varlığını koruma çabasına dönüşmesi bu değişik ve değersizleşmenin en büyük göstergesidir. Günümüzde verili düzenin işleyişi, sorunların çözümü sorunludur ve gelecekle ilgili bir iyimserlik de bu koşullar içinde kaldıkça mümkün değildir. Ancak elbette ki verili düzen ve koşullarla sınırlı kalmamak gerekiyor. Bu olumsuzluklar verili düzenin işleyişini saptamamız açısından önemlidir. Bu saptamaları yapmadan, üzerinde durmadan, günümüz konu ve sorunlarını değerlendirmek, aşabilmek mümkün değildir. Verili düzen, kalıp yargılar, çıkışsızlık, kültür, mutlak kimlikler, sınıflar, etnik, dini kimlikler, mezhepler deyip burada kaldığımızda sorunları aşmak da mümkün olmuyor. Bütün bu olumsuzlukları çok açıklıkla belirtmek gerekiyor, bu sadece açıklama için değil toplumsal düzen üzerinde yeni bir yapılanmanın gerekliliğinin de şartıdır. Günümüzde toplum içi ve toplumlar arası provokasyonlar, otorite, linç ve şiddet giderek yerel otoritelerle uyumlu hale gelirken yerel otoriteler daha da zorbalaşmaktadır. Çünkü yerel güçler gündelik yaşama daha yakın ve etkindir. Son dönemde kültürel kalıplar öne çıkarken aynı zamanda önemsizleşmekte böylece yerel otoriteler kaynaklarından koparak keyfi hale gelmektedir. Hem yerel otoritenin hem üst küresel otoritenin toplumdan, tarihten, değerlerden kopması ve keyfi hale gelmesi birbirini beslemektedir. Küresel otorite koşulların üstüne çıkarken yerel otorite de geleneksel anlamdaki özelliklerinden sıyrılarak küresel otorite ile keyfilik temelinde bütünleşiyor. Küreselin altında yerel düzeyde bir konum ve farklılık olmuş olsa

bile küresel düzenin şiddeti ve otoritesi ile uyumludur. Küresel otoritenin merkezileşmesi, toplumdaki şartlardan, tarihten kopması, yerel otoritenin kültüre dayalı, etnik, dini, cinse dayalı referansları ile hem farklılık hem de uyum içindedir. Bunlar günümüz tartışmalarının açmaz hale gelmesine ve diyalogun kaybolmasına neden oluyor. Bu yöndeki açmaz gündelik hayat içerisine de yansıyor. Yerel otoritenin “mafyalasması” ve küresel bağlarla ilişkisi içinde olmasına rağmen ulusal ve ülke çapındaki genel otorite ile farklılığının sürekli koruma çabası merkezi otoritenin/devletin yerine geçmesine de engel oluyor. Toplum içindeki farklı kimlikler, otoriteler, etnik, dini kimlikler, sınıflar arasındaki çekişme ve farklılık buna engel durumdadır. Çelişki ve çatışmaların merkezi otorite/devlet içinde uzlaştırılmaması, devlet haline gelmemesi yeni dönemin kargaşa ve düzensizliğini de besliyor.

İletişim teknolojileri ve tekniği küresel düzenin/ otoritenin yerel otoriteyi tartışmalı hale getiren, değersizleştiren bir aracı olarak önemli bir rol oynamaktadır. Yerel otoriteler de bu araçları kendi adlarına kullansalar bile küresel ve yerel düzeyde belli değerler ve gerçeğin değersizleşmesi, kurumların da temsil görevini yitirmesi nedeniyle bir ortaklık sağlamak mümkün değildir. İletişim teknolojisi kültürleri bir kalıp gibi içeriğinden boşaltılırken aynı zamanda küresel otorite etkinliğini yaygınlaştırılmaktadır. Mutlak dünya egemenliği en son sınırdır ve insanın varlığının tamamen değersizleşmesi bu açıdan değişimin tam karşılığıdır. Bu durum yeni sorunlar ortaya çıkarırken aynı zamanda bireysel düzeyde yerel otoritelerin, kimliklerin değersizleşmesine/tartışılmasına, bireysel düzeyde aşılmasına ve küresel düzeyde ilişki kurmaya imkân vermektedir. Bireysel düzeyde insanlar yerel otoriteden kaçtıkça yeni bir alternatif yaratamadıkları için küresel otoritenin sunuş biçimini, gerçeğin değersizleşmesini kabul etmek zorunda kalacaktır. Böylece yerel değerler değersizleşirken küresel düzenin kendi otoritesini daha çok pekiştirmekte, etkili kılmaktadır. Bunun pratikte karşılığı iletişim araçları ve teknolojiye her yönüyle akıllı, bilinci, tutumuyla insanların mutlaklaştırılan düzene bağlanmasıdır. Bu insan tanımının da değişmesinden başka bir şey değildir. Giderek bu durum bir kısır döngüye neden olmaktadır. Bireysel düzeyde gerçeklik ve arayışlar toplumla kaynaşmadığında veya toplum düzeyinde bireyin kendisini zenginleştirmesine izin vermediğinde yapay/kısır bir kimlik belirtisine dönüşmekten veya insanın varlığını inkârından ileri gitmeyecektir. İletişim araçları ve teknolojisinin genelleşmesi, dijital mecraların yaşamın her alanının ayrılmaz/zorunlu hale gelişi bir anlamda insanın ve tarihin hacklenmesidir. Son dönem tartışmalarının gerçeğin belirsizleşmesi, sıradanlaşması, otoriterleşme ve güvensizleşme olması rastlantı değildir. Günümüz düzeninin evrilmesi barbarlık çağının/köleleşmenin artık yaşamın bir gerçekliği haline geldiğini göstermektedir. Günümüzde verili düzenin normalleştirdiği kriz hali ve insanlığın kısırlanmışlığı insanlığın alternatif yeni

savunma ve örgütlenmesi için belki de son fırsatını oluşturmaktadır. Mevcut küresel-yerel çatışması ve çelişkinin dışına çıkarak daha genel bir dünya ve insanlık anlayışını her düzeyde savunma zorunluluğu vardır.

Günümüzde toplum, tarih, koşullar, gerçeklik değersiz hale getirilirken ultra bireycilik anlayışı yaygınlaştırılmaktadır. Bu bireysel çıkış ve başarılar özellikle öne çıkarılmaktadır. Ancak bireysel düzeyde başarıları genel hale getirmek mümkün olmadığından serüvenleri birleştirmek, ortaklık kurmak mümkün olmamaktadır. Bireysel çıkışlar antici de olsa küresel anlamdaki otoriteyi etkilemeleri, değiştirmeleri mümkün değildir. Bir anlamda bireysel bu çıkışlarla verili düzen kendisini daha çok pekiştirmekte ve kaotik hale getirmektedir. Esas dikkat çekmesi gereken özellik budur. Kaotik düzende gerçek belirsizleştiği için düzen kendi mutlaklığını artırıyor, otoritesini artırıyor, tartışılmaz bir hale geliyor. Bu, düzenin koşullardan, insandan, sınıflardan, dinden, toplumdaki, koptuğu anlamına geliyor. Bunların hiçbirine dayanarak düzeni etkilemek, değiştirmek, düzen üzerinde ortaklık kurmak da mümkün olmuyor. Bu nedenle küresel anlamdaki otoritenin yaygınlaşması, genişlemesi, çerçevenin genişlemesi günümüzün en önemli özelliği olarak karşımıza çıkacaktır. Kaotik bu dünya barbarlık çağının da girişini oluşturuyor. Hiçbir değer, gerçeğin olmadığı bir dünya yeni bir barbarlık çağının girişini oluşturmaktan öteye geçmemektedir. Buradan yeni bir görüş, yeni bir alternatif düzen çıkması mümkün değildir. Alternatifler ancak bunun dışındadır ortaya çıkabilir. Bununla ilgili elbette insanlara güvenmek gerekiyor, bu yöndeki arayışlar, tartışmalar daha geniş tartışmalara neden olacaktır.